

Den politiske outsideren Håkon Meyer var ideologen innenfor Fagopposisjonen av 1940.

KRISTOFFER SLETTOLM

«Det var ikke en opposisjon. Det var en splittelse av folket»¹

Oppgjøret med Fagopposisjonen av 1940

På LO-kongressen i 1946 ble Fagopposisjonen av 1940 fordømt av en enstemmig fagorganisasjon, og etter flere dagers debatt ble to fremtredende opposisjonelle ekskludert fra LO. Denne artikkelen skal drøfte hvorfor akkurat Fagopposisjonen av 1940 fikk en så sentral rolle i fagbevegelsens etterkrigsoppgjør. I juni 1940 ble en opposisjon mot LOs ledelse dannet, med krav om arbeiderbevegelsens maktovertakelse på bekostning av det som ble ansett som et borgerlig styre. Fagopposisjonen av 1940 var et uttrykk for en revolusjonær vilje til å utfordre det nasjonale fellesskapet LO-ledelsen hadde inngått i etter det tyske angrepet, og dette ideologiske budskapet ble kraftig fordømt i etterkrigstiden. At flere sentrale opposisjonelle senere meldte seg inn i Nasjonal Samling (NS) bidro til å kompromittere den venstreradikale grupperingen ytterligere. I denne artikkelen skal Fagopposisjonens revolusjonære program vektlegges for å forklare den sentrale posisjonen den fikk i etterkrigsoppgjøret. I et partipolitisk oppgjør mellom Arbeiderpartiet (Ap) og Norges Kommunistiske Parti (NKP), ble opposisjonens brodd mot det nasjonale fellesskapet brukt til å ramme et sterkt kommunistparti.

I etterkrigstiden ble det nasjonale fellesskapet fremhevet som arbeiderbevegelsens viktigste referanseramme, og oppgjøret med Fagopposisjonen viste også forandringer på ledelsesnivå: En styringsvillig sosialdemokratisk ledelse² brukte Fagopposisjonen som rambukk for å ramme et kommunistisk parti med betydelig sympati i befolkningen etter okkupasjonen. Den samme ledelsen hadde samarbeidet tett i eksil og der

vektlagt behovet for medlemmers lojalitet til det kongressvalgte sekretariatet. Disse sentrale trekkene ved norsk arbeiderbevegelse i umiddelbar etterkrigstid kom til syne under oppgjøret med Fagopposisjonen av 1940.

Fagopposisjonen i forskningen

Etter okkupasjonen gikk det noe tid før Fagopposisjonen av 1940 ble viet akademisk interesse. Opposisjonen ble behandlet i LOs interne beretninger og historiefremstillinger, men det første bidraget i akademisk forstand var Knut Aagesens hovedoppgave i historie fra 1966.³ Denne har også blitt stående som standardverket om Fagopposisjonen, og for arbeidet høstet Aagesen lovord blant annet fra opposisjonens ideologiske lederskikkelse, Håkon Meyer.⁴ Aagesen påpekte en klar sammenheng mellom kommunistenes ideologiske posisjon etter ikkeangrepspakten mellom Sovjet og Tyskland i august 1939, et venstreopposisjonelt miljø i Ap samlet rundt Meyer, og den senere Fagopposisjonen av 1940. Hovedoppgaven la omfattende vekt på Håkon Meyers personlige rolle i dannelsen av opposisjonen, og generelt er det en svakhet ved Aagesens fremstilling at opposisjonen reduseres til Meyers verk. Selv mente også Aagesen han hadde skrevet en oppgave om Håkon Meyer.⁵ Hovedoppgaven skapte presedens for synet på Fagopposisjonen av 1940. Senere har vektleggingen av grupperingen rundt Meyer på 1930-tallet fått tilslutning av historikere som Tore Pryser og Øystein Sørensen.⁶ Felles for disse er at Håkon Meyers personlige initiativ fremheves som den sentrale årsaken til dannelsen av en fagopposisjon..

Et annet - men samtidig også overlappende - perspektiv på Fagopposisjonens bakgrunn har blitt anført av Jorunn Bjørgum og i enkelte hovedoppgaver.⁷ Hun mener omstendighetene i 1940 er den sentrale årsaken for dannelsen av opposisjonen. Bjørgum vektlegger en utpreget misnøye over forholdene i arbeiderbevegelsen som den viktigste årsaken til dannelsen av opposisjonen: Ap-regjeringen var blitt avløst av et borgerlig administrasjonsråd, LOs ledelse sendte ut motstridende paroler om hvordan man skulle forholde seg til den angripende tyske hæren, og en oppfatning om at arbeidsgiverne utnyttet situasjonen og angrep opparbeidede rettigheter hadde spredt seg.⁸ Situasjonen for fagorganiserte i 1940 var - for å si det mildt - uklar. I denne situasjonen er det Fagopposisjonen vokser frem, som en radikal protest mot den sosialdemokratiske ledelsens uklare signaler de første månedene etter 9. april 1940.

Disse to perspektivene er på ingen måte gjensidig utelukkende, men likevel tilstrekkelige til å etablere to posisjoner i forskningen om Fagopposisjonen. Jorunn Bjørgum anser opposisjonen først og fremst som

situasjonsbetinget, mens Knut Aagesen vektlegger Håkon Meyers sentrale rolle i en eksisterende venstreopposisjon i Ap, som gjennom et overraskende samarbeid med kommunistene i 1940 dannet en felles front. I denne artikkelen vil Aagesens perspektiv bli tillagt mest vekt, men samtidig vil det påpekes at kretsen rundt Håkon Meyer først og fremst var en del av en større revolusjonær strømning i arbeiderbevegelsen på 1930-tallet. Denne favnet videre enn bare Oslo-området der Meyer opererte, og var i opposisjon mot Aps dreining i reformistisk retning. Fagopposisjonen av 1940 representerte et revolusjonært potensial i arbeiderbevegelsen, og dette ble reflektert i opposisjonens arbeidsprogram. Ved å fokusere på opposisjonens ideologiske budskap blir det også lettere å forstå hvorfor Fagopposisjonen kunne bli en så sentral del av arbeiderbevegelsens etterkrigsoppgjør.

Fagopposisjonen av 1940

Den 15. juni 1940 ble Fagopposisjonen av 1940 stiftet på et større tillitsmannsmøte i Oslo. I månedene etter det tyske angrepet hadde Håkon Meyer sendt en rekke henstillinger til ulike organer i arbeiderbevegelsen og forsøkt å påvirke dem til å ta en mer aktiv rolle i styringen av det okkuperte norske samfunnet. Han var stort sett blitt avvist i alle fora.⁹ Meyer hadde i mellomkrigstiden vært en sentral ideolog på Aps venstrefløy, og var blant annet redaktør for partitidskriftet *Det 20. århundre*. I 1934 ble han sparket fra denne posten etter å ha kritisert partiet for å være for opptatt av regjeringstaburetter i stedet for å jobbe for det virkelige målet: innføringen av det sosialistiske arbeiderstyret.¹⁰ De samme perspektivene fremholdt han på stiftelsesmøtet i 1940, og Meyer ble sammen med andre fremtredende opposisjonelle valgt inn i et arbeidsutvalg som skulle fremme Fagopposisjonens program. Blant disse var tidligere LO-formann Halvard Olsen. Jens Tangen, LO-sekretariatsmedlem og formann i Norsk Bygningsarbeiderforbund, ble valgt til opposisjonens leder. Han var uten en klar tilknytning til noen av arbeiderpartiene, og dersom opposisjonen skulle henvende seg til hele arbeiderklassen var det viktig at den ikke ble avfeid som et partipolitisk fremstøt.

Stiftelsesmøtet samlet seg om tre grunnprinsipper, som må anses som de grunnleggende ideologiske prinsippene for opposisjonens virksomhet.¹¹ For det første skulle opposisjonen arbeide for fred med Tyskland. Dette var i tråd med perspektivet Håkon Meyer hadde hevdet overfor Aps organer, og samsvarte også med NKPs standpunkt i 1940.¹² Kravet om en preliminær fredsavtale med Tyskland var en

Tidligere LO-formann Halvard Olsen var en flittig skribent i det NS-kontrolerte LO-organet Norsk Arbeidsliv.

Krigen ble ansett som et imperialistisk stormaktsspill og derfor arbeiderklassen utedkommen.

konsekvens av at krigen ble ansett som et imperialistisk stormaktsspill og derfor arbeiderklassen utedkommen. Fredskravet baserte seg delvis på en pragmatisk avveining av Norges muligheter for å drive angriperen tilbake, men var først og fremst et uttrykk for en antimilitaristisk holdning og en marxistisk analyse av krigens imperialistiske natur.

De to andre grunnprinsippene var å arbeide for en ny konstitusjon og en reorganisering av arbeidslivet. Stiftelsesmøtet ble avholdt kun dager etter Norges kapitulasjon for de tyske styrkene, og programmet må forstås på bakgrunn av forhandlingene om opprettelse av et riksråd. Mange fryktet at arbeiderbevegelsen igjen ville bli spilt utover sidelinjen i forhandlingene. I et dokument utarbeidet av Håkon Meyer gikk det frem at dette skulle forhindres gjennom opprettelsen av et arbeiderråd basert på «det arbeidende folks institusjoner», det vil si de store økonomiske organisasjonene til fiskerne, bøndene og arbeiderne.¹³ Programmet innebar en entydig avvisning av det parlamentariske demokratiet, da en regjering skulle utgå fra rådet, og denne *ikke* skulle stå til ansvar for noe politisk flertall, men operere innen rammene det arbeidende folk satte for dens virksomhet. Avvisningen av det parlamentariske demokratiet og ønsket om en ny konstitusjon gjør at opposisjonsarbeidet må karakteriseres som revolusjonært. Arbeidsprogrammet viser også et annet sentralt poeng i opposisjonens virksomhet: Fagopposisjonen av 1940 argumenterte ut fra et klart klassekampsperspektiv, og avviste dermed det nasjonale fellesskapet.

I månedene etter 9. april 1940 hadde arbeiderbevegelsens ledelse, både regjering, Ap og LO, gått sammen med de øvrige partiene og sentrale samfunnsinstitusjonene om en felles nasjonal linje i møte med okkupasjonsmakten. Arbeiderbevegelsens ledere hadde i 1940 akseptert opprettelsen av et Administrasjonsråd uten representanter for arbeiderne, og mange mente arbeiderbevegelsen i kraft av sin størrelse og regjeringsmakt burde tatt del i styringen.¹⁴ LO hadde også gått med på lønnsnedsettelse etter harde forhandlinger. Behovet for ro i produksjonslivet og støtte til løsninger som innebar at arbeiderbevegelsen tok et skritt tilbake i styringen av samfunnet symboliserte en prosess som hadde pågått gjennom 1930-tallet. Arbeiderbevegelsen definerte seg i større grad som en del av et nasjonalt fellesskap, og samfunnssolidariteten ble satt foran en solidaritet utelukkende basert på arbeiderklassens interesser.¹⁵

Fagopposisjonen av 1940 kan anses som et uttrykk for et revolusjonært standpunkt som dominerte arbeiderbevegelsen på 1920-tallet, men som i Ap gradvis hadde blitt svekket i takt med den reformistiske tilnærmingens suksess utover på 1930-tallet. Det eksisterte likevel opposisjonelle miljøer av en viss størrelse internt i Ap, både i Kristiansand, Stavanger og Oslo, samt i ungdomsorganisasjonen AUF.¹⁶ Av resolusjo-

nene innsendt til LOs kongress i 1938 kan man også finne en betydelig støtte til et opposisjonelt standpunkt mot LO-ledelsens mer pragmatiske linje.¹⁷ Dannelsen av en fagopposisjon med et revolusjonært ideologisk grunnlag viste at det fantes et revolusjonært potensial i bevegelsen i 1940. Dette favnet bredere enn den Oslo-baserte fagopposisjonen: En rekke fagforeninger, samt noen forbund, sendte sommeren 1940 inn resolusjoner med krav om brudd med de borgerlige partiene og om et handlekraftig styre basert på arbeiderbevegelsens organisasjoner.¹⁸ Oppslutningen om Fagopposisjonens linje var ifølge Tore Pryser betydelig også i Bergen.¹⁹ Dette revolusjonære potensialet samlet seg i 1940 om et krav om arbeiderbevegelsens maktovertakelse på bekostning av borgerlig styre. Det er likevel ikke tvil om at det opposisjonelle alternativet var i kraftig mindretall.

Hvordan var det mulig å tro på etableringen av et sosialistisk arbeiderstyre under nazistisk okkupasjon? Arbeidet for arbeiderbevegelsens maktovertakelse baserte seg på en påfallende naivitet om handlingsrommet under tysk okkupasjon. Det var likevel klart at Europa var i støpeskjeen som følge av krigen, og det var flere eksempler på at tradisjonelle regler for politisk organisering kunne omgås ved dristig taktisk manøvrering. Dette handlingsrommet søkte opposisjonen å utnytte, men utover sommeren 1940 ble det også for de opposisjonelle klart at en revolusjonær arbeiderregjering var umulig under de rådende forholdene. Opposisjonens arbeidsutvalg hadde intet gjennomslag i sine bestrebelser for å realisere det vedtatte programmet. Da det mot sensommeren ble klart at okkupasjonsmakten ville kreve at NS ble regjeringsparti, utløste dette en diskusjon som skulle bety slutten på samarbeidet i Fagopposisjonen. Skulle den fortsette å arbeide for å sikre arbeiderbevegelsen innflytelse, eller skulle grensen gå ved samarbeid med Tysklands norske kollaborasjonsparti?

En marginal del fra opposisjonen endte som NS-medlemmer, men blant disse fantes de fremste opposisjonelle: Halvard Olsen og Håkon Meyer. Resonnementet gjorde Meyer rede for i et brev: Aksemaktene hadde seiret i krigen og ville presse frem en nyordning av politikken sentrert rundt NS.²⁰ For fortsatt å sikre arbeiderbevegelsen innflytelse, meldte Meyer seg inn i partiet han tidligere i sitt politiske virke hadde agitert så sterkt mot. Denne svært pragmatiske holdningen skulle føre til landssvikdom for ham og de fem andre deltakerne i Fagopposisjonen som meldte overgang til NS.

LO i eksil

LO ble ikke nazifisert i forbindelse med oppløsningen av de politiske partier den 25. september 1940. Men nyordningen fremtvang endringer i LOs ledelse: Jens Tangen ble innsatt som leder etter tysk press, antakeligvis

ble Tangen valgt grunnet sitt engasjement i Fagopposisjonen. Med seg i ledelsen tok han med seg Martin Brendberg og Erling Olsen, begge med bakgrunn fra Fagopposisjonen. På dette tidspunkt var Fagopposisjonen i full oppløsning, og det blir uriktig å hevde – som LOs granskningskomité gjorde i 1946 – at lederskiftet var i tråd med opposisjonens program.²¹ Det er ingenting som tyder på at Tangen gjorde noen fremstøt i denne retningen. Tangens formannsperiode var preget av konflikt med den tyske okkupasjonsmakten, og etter den såkalte melkestreiken i september 1941 ble Tangen avsatt og arrestert, og LOs topplan ble nazifisert.

På dette tidspunktet var allerede LOs arbeid i eksil i gang, med ett sekretariat under ledelse av Lars Evensen i Stockholm, og ett annet sammen med regjeringen i London under Konrad Nordahls ledelse. I tillegg ble det opprettet et illegalt utvalg i Oslo, men det tok tid før kontakten mellom disse tre delene av det illegale LO fungerte tilfredsstillende.²² Dette kan også være illustrerende for det øvrige motstandsarbeidet i Norge: Det tok tid før et effektivt motstandsapparat var opprettet.²

Da Tangen slapp ut av fengsel våren 1942 tok han seg til Stockholm etter en periodes kontakt med den illegale fagbevegelse i Norge.²⁴ Stockholm-sekretariatet ga ikke Tangen den mottakelsen han hadde forventet. Han ble suspendert fra faglig arbeid i Sverige, og dette var basert på misnøye med at han hadde overtatt formannsvervet etter avsatte ledere. Behandlingen av ham hadde derimot ikke brodd mot Fagopposisjonen som sådan: På møtet som diskuterte Tangens skjebne satt eksempelvis en tidligere deltaker fra opposisjonen.²⁵ En analyse av fagbevegelsens eksilarbeid viser at ingen ble utsatt for sanksjoner utelukkende basert på deltakelse i opposisjonen.²⁶

Årene i eksil fikk likevel store konsekvenser for behandlingen av Fagopposisjonen i etterkrigstiden, om enn noe indirekte. Både i de illegale utvalg i Norge og i eksilsekretariatene ble fortrolige møter mellom utvalgte menn den viktigste, for ikke å si den eneste, beslutningsarena. Krigen nødvendiggjorde at beslutninger ble fattet på møterommene, ikke i åpne diskusjonsfora. Under arbeidet i eksil kunne noen få menn uten forstyrrelser planlegge utviklingen i etterkrigstiden, og denne tendensen skulle fortsette også etter frigjøringen.

Da eksilsekretariatene behandlet planene for gjenreisning av fagorganisasjonen etter okkupasjonen, ble LOs demokratiske grunnstruktur gjentatte ganger understreket.²⁷ Samtidig kan man også gjennom de ulike utkastene til endelig vedtak ane en stadig større understrekning av behovet for medlemmers lojalitet til ledelsen. LO skulle bygge på et utstrakt organisatorisk demokrati, men eksilsekretariatet i London hevdet at demokratiet ikke kunne bestå «hvis ikke alle bøyer seg lojalt for de vedtak som er gjort på et demokratisk grunnlag».²⁸ Det ble beklaget at medlemmer tidligere kun hadde bøyd seg for vedtak de selv samtykket i,

Jens Tangen forbereder sin forklaring i retten.

og London-sekretariatet ga uttrykk for krav om en innskjerpet lydighet overfor den kongressvalgte ledelsen. Grunnlaget for en mer sentralstyrt organisasjon ble lagt i planleggingsarbeidet under okkupasjonen, der LO-sekretariatets myndighet ble understreket og utvidet, og fullmaktene til sentralstyrt kontroll av etterkrigsoppgjøret ble gitt. Dette skulle bidra til en strammere organisasjonsstruktur og en strengere hierarkisk styring av fagorganisasjonen i etterkrigstiden. Eksilsekretariatene slo fast at LO-sekretariatet var den avgjørende myndigheten i faglige saker, og dette ble forventet fulgt i etterkrigstidens fagorganisasjon.

En mer sentralisert styring av LO skulle få konsekvenser for behandlingen av Fagopposisjonen av 1940 i etterkrigsoppgjøret. Det er liten tvil om at opposisjonens virksomhet brøt med ledelsens ideer om lojalitet. Men det som ble trukket frem som det mest graverende ankepunktet i det partipolitiske oppgjøret etter okkupasjonen er likevel å finne på et mer overordnet strukturelt nivå, der krigstiden styrket de nasjonale båndene på bekostning av klassesolidariteten. Gjennom okkupasjonsårene vant samfunnssolidariteten totalt hegemoni, og å argumentere ut fra en klassesolidaritet - slik som Fagopposisjonen hadde gjort - var ikke mulig etter fem års okkupasjon.

Okkupasjonstiden - basis for nytt fellesskap?

Da faglige ledere vendte tilbake til Norge etter 8. mai 1945, ble planene for gjenreisningen raskt spredt til LOs organisasjonsapparat. Den omfattende planleggingen av etterkrigstiden bidro til at LO raskt var tilbake i funksjon, men både LO og det norske samfunnet var sterkt preget av årene under okkupasjon. De færreste hadde levd uberørt av krigstidens inngrep i det sivile liv, i noen tilfeller innebar dette arrestasjoner og henrettelser, de fleste andre hadde merket matmangel og sensur.²⁹ En annen virkelighetsforståelse preget menneskene som hadde gjennomlevd de fem årene - også de fagorganiserte. I både politikk og kultur ble det i etterkrigstiden bygget opp under forestillingen om et samlet folk i kamp mot en felles fiende under okkupasjonen, og en ny oppslutning om det kollektivet *vi'et*, fikk konsekvenser for hvordan man allerede kort tid etter okkupasjonen anså de fem årene. I dette inngikk hvordan *fortellingen* om krigen ble fremstilt.³⁰ Folklorist og kulturhistoriker Anne Eriksen har beskrevet hvordan posisjoneringen i møte med den tyske overmakten i etterkrigstiden ble fremstilt som et spørsmål om moral, om godt og ondt, fremfor et spørsmål om politisk syn og ideologi. Motstandskampen som en samlende faktor fikk blant annet konsekvenser for fagbevegelsens oppslutning om det nasjonale prosjektet: En nasjonalt integrert arbeiderklasse burde være representert av ett politisk parti.³¹ Samlingsforhandlinger mellom Ap og NKP ble igangsatt sommeren 1945, og kan anses som et uttrykk for svekkede politiske motsetningene i arbeiderbevegelsen. Brodden mot dem som hadde utfordret det nasjonale fellesskapet ble desto sterkere: I august 1945 samlet 30 000 fagorganiserte seg på Youngstorget og demonstrerte for strengere straffer og fortgang i landssvikoppgjøret.

De harmoniske forholdene i fagbevegelsen bør likevel ikke overdrives. Thune-streiken og kampen om tilbakebetalingen av dyrtidstillegget viste klare partipolitiske motsetninger internt i fagorganisasjonen, og samlingsforhandlingene kan også karakteriseres som et «topplanskue-

Første møte av de kommissariske ledere i LO 9. september 1941. Fra venstre: Leiv Bjerke, Kåre Rein, Odd Fossum, Erling Olsen og Aksel Schultz.

spill».³² Men utviklingen i etterkrigstiden viser at det ikke lenger var mulig kun å argumentere ut fra arbeiderklassens perspektiv. Parallelt med tilhørigheten til en klasse definerte arbeiderbevegelsen seg i større grad som nasjonal, som en del av et felles norsk prosjekt.³³ Illustrerende er det at NKP - som tidligere hadde vært den fremste eksponenten for en internasjonal klassesolidaritet - i 1945 definerte seg som nasjonalt og demokratisk.³⁴ Klasseidentiteten ble inkludert i en nasjonal identitet, en prosess med kontinuitet fra 1930-tallet, men med fullstendig gjennomslag i etterkrigstiden.

Det er verdt å merke seg at så lenge de partipolitiske gnisningene var såpass nedtonet som tilfellet var under samlingsforhandlingenes tilsynelatende harmoni, ble ikke søkelyset rettet mot Fagopposisjonen av 1940. I den grad det ble fokusert på grupperingen, var det tilknytningen til NS som ble trukket frem, og slik sett var det bare seks personer som sto i fare for å bli rammet av sanksjoner. Jens Tangen ble riktignok - uten å ha vært NS-medlem - ekskludert fra sitt fagforbund. I hans sak kom det frem enkelte kritiske røster mot Fagopposisjonens virke, men hovedinnvendingen mot Tangen var utvilsomt at han hadde latt seg innsette som LO-leder på tysk diktat. I umiddelbar etterkrigstid var det lite som tydet på at Fagopposisjonen av 1940 ville bli en sentral del av etterkrigsoppgjøret.³⁵ Adelstein Haugen, som på LO-kongressen i mai 1946 skulle bli foreslått utestengt av LO i fem år, ble eksempelvis rost for sin innsats under okkupasjonen i andre granskningssaker.³

Fagopposisjonen av 1940 var en vanskelig sak for den sosialdemokra-

tiske LO-ledelsen like etter krigen. På den ene siden hadde ledelsen satt seg fore en mer hierarkisk og mer effektiv styring av organisasjonen, og slik sett ønsket den antakeligvis et oppgjør med opposisjonelle elementer både fra NKP og Ap.³⁷ På den andre siden ville et stormangrep på Fagopposisjonen av 1940 fremstå som en krigserklæring mot et NKP som hadde opparbeidet seg betydelig popularitet både på bakgrunn av Sovjets innsats mot Tyskland og gjennom de norske kommunistenes motstands-

Fagopposisjonen av 1940 var en vanskelig sak for den sosialdemokratiske LO-ledelsen like etter krigen.

innsats i løpet av krigen. Ved å angripe Fagopposisjonens virke ville det se ut som om det var sosialdemokratene som brøt samlingsforhandlingene. Også for NKP var Fagopposisjonen et problematisk tema både på ideologisk og individuelt nivå. Ideologisk på grunn av at Fagopposisjonens linje i stor grad sammenfalt med NKPs politikk i 1940, personlig gjennom de mange sentralt plasserte kommunister med bakgrunn fra opposisjonen. I løpet av okkupasjonen hadde flere av opposisjonens ledende skikkelser gått over fra Ap til NKP, deriblant Adelstein Haugen og Ørnulf Egge, som begge fikk viktige verv i etterkrigstidens NKP. I tillegg hadde også viktige NKP-medlemmer som Martin Brendberg og Halvor Sørum deltatt aktivt i opposisjonen. Et nasjonalt og demokratisk orientert NKP hadde ikke noe ønske om å forsvare en antiparlamentarisk opposisjon. I etterkrigstidens nasjonale klima, var det problematisk å bli forbundet med den radikalismen som i 1940 hadde ledet til dannelse av en fagopposisjon.

Totalt markerte erfaringene fra okkupasjonen den endelige slutten på arbeiderbevegelsen som en klassebevegelse i Norge. Klasseidentiteten var selvsagt ikke fjernet fra bevegelsen, men denne var inkludert i en nasjonal identitet. Dermed var den radikalismen Fagopposisjonen av 1940 hadde lagt til grunn uten organisatorisk basis i etterkrigstiden. NKP hadde forlatt den, og det eksisterte i praksis ingen venstreopposisjon i arbeiderbevegelsen de første årene etter okkupasjonen.³⁸ Fagopposisjonen var da heller ingen sentral del av diskusjonen i umiddelbar etterkrigstid i fagbevegelsen, ettersom ingen var interessert i å forsvare den. Fagopposisjonen var en glemt utgruppe i fagbevegelsen umiddelbart etter frigjøringen. Men tilknytningen opposisjonen hadde til NKP gjorde at oppmerksomheten ble rettet mot virksomheten fra 1940 da den tilsynelatende partipolitiske harmonien forsvant på sensommeren 1945.

Fagopposisjonen i fokus

På LOs første representantskapsmøte i juni 1945 ble det vedtatt å nedsette en granskningskomité som skulle undersøke medlemmenes forhold under okkupasjonen, «herunder også forholdet til de medlemmer og tillitsmenn som deltok i 84-mannsgruppens (Fagopposisjonens) arbeid».³⁹ At forslaget ble enstemmig vedtatt indikerer en konsensus-

preget fagbevegelse i etterkrigstiden, men også at Fagopposisjonen var en gruppering verken kommunister eller sosialdemokrater anså seg forpliktet til å forsvare. Et enstemmig representantskap nedsatte en komité som skulle få store konsekvenser for den kommunistiske fraksjonen i fagbevegelsen i etterkrigsoppgjøret.

Frem mot stortingsvalget den 8. oktober 1945 gikk den tilsynelatende partipolitiske harmonien gradvis over til konflikt mellom arbeiderpartiene. Samlingsforhandlingene ble definitivt brutt den 23. august, og på landsmøter i ulike forbund ble de partipolitiske angrepene skjerpet. Det avgjørende bruddet for hvordan Fagopposisjonen ble ansett av den sosialdemokratiske ledelsen er å finne ved stortingsvalget i 1945.⁴⁰ Valget viste at NKP representerte en reell trussel for Aps hegemoni i arbeiderbevegelsen, da partiet fikk en oppslutning på 12 % totalt, og opp mot 40 % av de fagorganisertes stemmer.⁴¹ I ukene etter valget tok den sosialdemokratiske ledelsen i Ap og LO en rekke grep for å ramme NKPs popularitet, og i fagbevegelsen hentet den frem en sak med betydelig potensial for å ramme kommunistene: Fagopposisjonen av 1940.

To dager etter valget sto lederen «Rettsoppgjøret» på trykk i Arbeiderbladet.⁴² Redaktør Martin Tranmæl brakte Fagopposisjonen på dagsorden, og trakk frem navngitte kommunister og deres samarbeid med NS-overløpere gjennom Fagopposisjonen. Tranmæls mål med lederen var åpenbart: Å knytte NKP til samarbeid med tyske og norske nazister. Blant andre ble to sentralstyremedlemmer i NKP, Martin Brendberg og Adelstein Haugen, satt i sammenheng med NS-medlemmene Håkon Meyer og Halvard Olsen, og dette skulle bli det første av flere angrep på opposisjonsarbeidet.

En uke etter valget ble Faglig Utvalg opprettet av Ap, også der fikk Tranmæl en sentral rolle.⁴³ Utvalget skulle kjempe Aps kamp i fagbevegelsen, og det understreket at partimedlemskapet forpliktet. Aps medlemmer skulle danne en felles front i LO, og utvalget inngikk i et mer langsiktig arbeid frem mot LO-kongressen i mai 1946. Faglig Utvalg skulle påse at valget av delegater til kongressen gikk i Aps favør: Gjennom nøye utsiling av pålitelige sosialdemokrater, samt registrering av kommunister i fagbevegelsen, skulle flertallet på kongressen sikres. Ledelsen sikret seg gjennom dette kontroll over beslutningene. Den kommunistiske trusselen skulle bekjempes med alle midler. Haakon Lie beskrev senere dette arbeidet som helt bevisst: «Fagorganisasjonen var i etterkrigstiden den valplass hvor kampen mot de totalitære kreftene måtte føres. Der fikk de ryggraden knekt.»⁴⁴ Fagopposisjonen av 1940 skulle få en sentral plass i dette ideologiske oppgjøret.

Det er i dette arbeidet den viktigste årsaken til Fagopposisjonens sentrale posisjon i LOs etterkrigsoppgjør er å finne. Fra sentralt hold ble

Valget viste at NKP representerte en reell trussel for Aps hegemoni i arbeiderbevegelsen.

Fagopposisjonens unnfallenhet overfor tyskerne angrepet, selv om også ledende kretser i LO hadde gått langt i å tilpasse seg de nye forholdene i 1940. Ettersom det var en klar forbindelse mellom sentrale kommunister, NKPs politiske linje i 1940, og Fagopposisjonen, ble saken trukket frem. Det systematiske og sentralstyrte arbeidet frem mot LO-kongressen resulterte i at valgene av delegater ble foretatt på strengt politisk grunnlag. Kongressen hadde dermed to fast funderte politiske fraksjoner da delegatene samlet seg i mai 1946.

Oppgjøret

Den første LO-kongressen siden 1938 ble åpnet 6. mai 1946 i Folkets Hus i Oslo, og det var på forhånd klart at kongressen ville bli et politisk oppgjør mellom Ap og NKP. Granskningskomiteen nedsatt året i forveien skulle legge frem sin innstilling. Gjennom det systematiske arbeidet frem mot kongressen var i praksis sosialdemokratene sikret seieren på forhånd, kun 62 av rundt 300 delegater var kommunister. Fagopposisjonens skjebne var i realiteten allerede beseglet.

En viktig faktor for kompromitteringen av Fagopposisjonen lå utenfor politisk kontroll. Samme dag som kongressen åpnet falt dommen i retts-saken mot tre av arbeiderbevegelsens mest prominente overløpere, alle med bakgrunn i opposisjonen. Skjønt, en viss grad av politisk innblanding kan påvises i rettssaken, det var for eksempel justisministeren fra Ap, O.C. Gundersen, som selv hadde flyttet tidspunktet for saken slik at dommen sammenfalt med LO-kongressen.⁴⁵ Selv om det ikke er mulig å påpeke noe politisk press på dommerne i saken, er det åpenbart at dommen var tiltenkt en rolle i det partipolitiske oppgjøret på LO-kongressen. Håkon Meyer, Halvard Olsen og Erling Olsen ble dømt til strenge fengselsstraffer, blant annet for sitt virke i opposisjonsarbeidet sommeren 1940. Domspremissene var i det hele knusende for Fagopposisjonen, og lagmann Erik Solem roste LO-ledelsen for å ha prioritert de nasjonale behovene foran «arbeidernes særkrav» i 1940.⁴⁶ At dommeren berømmet ledelsen for å ha satt samfunnssolidariteten foran classesolidariteten, bidro til å skape presedens for det organisatoriske oppgjøret. De dømte hadde hatt ledende posisjoner i opposisjonen, og dette ble karakterisert som straffbar bistand til fienden i krig. Dommens politiske potensial ble understreket ved at domspremissene ble delt ut til samtlige delegater på LO-kongressen.

Da granskningskomiteens innstilling ble presentert på kongressen, ble Fagopposisjonen kraftig fordømt.⁴⁷ Strenge organisatoriske straffer ble skissert for deltakerne i opposisjonen. Komiteen var enstemmig i fordømmelsen og eksklusjonen av NS-medlemmene, men komiteens sosialdemokratiske flertall ville ikke sette en tydelig distinksjon mellom disse og

Da Halvard Olsen, Håkon Meyer og Erling Olsen møtte i lagmannsretten 30. april 1946, var det under ekstra oppmerksomhet fra mediene.

det øvrige opposisjonsarbeidet. Flertallsinnstillingen foreslo at også Jens Tangen og hans sekretær fra tiden som LO-formann, Martin Brendberg, ble ekskludert fra LO. De hadde «bevisst gått inn for et samarbeid med okkupasjonsmyndighetene på et tidspunkt da landets konstitusjonelle myndigheter hadde erklært at kampen skulle føres videre».⁴⁸ I tillegg ble to andre fra opposisjonens arbeidsutvalg innstilt til en femårig utelukkelse fra LO. Alle de foreslått sanksjonerte uten NS-medlemskap hadde tilknytning til NKP, og komiteens kommunistiske medlem, Olaf Skramstad, tok dissens. Han forsvarte opposisjonens handlinger og hevdet den hadde handlet i tråd med LO-sekretariatets og sentralstyret i Aps linje. Fagopposisjonen hadde «gitt uttrykk for en sterk strømning innenfor den norske arbeiderklasse», og kunne ikke betegnes som illojal.⁴⁹ Allerede fra komitéarbeidet var det klart at spørsmålet om Fagopposisjonen ville splitte de politiske fraksjonene.

Før debatten kom i gang på kongressen fremmet Gunnar Bråthen på vegne av LO-sekretariatet et forslag som innebar en tilslutning til granskingskomiteens fordømmelse av Fagopposisjonen.⁵⁰ I forlengelsen ble det foreslått at man ikke skulle ta stilling til sanksjoner mot deltakerne i opposisjonen, med unntak av Tangen og Brendberg. Forslaget hadde antakeligvis blitt avklart i begge partiers fraksjonsmøter på forhånd, ettersom det ble *enstemmig* vedtatt av kongressen. Det kan fortone seg noe uklart hvorfor den kommunistiske fraksjonen stemte for et forslag som i praksis var en fordømmelse av partiets linje i 1940. Antakeligvis lå en pragmatisk begrunnelse til grunn for stemmegivningen: Det var liten

tvil om hvilken skjebne Fagopposisjonen ville få på kongressen. Sosialdemokratene var en ideologisk disiplinert fraksjon som kunne bruke flertallet til å ramme kommunistene hardt. Dermed var et forslag som i praksis fjernet fokus fra sentrale tillitsvalgte verdt å stemme for, selv om fordømmelsen av opposisjonen også kunne ramme partiet. NKP hadde gjennom presse og i organisasjonsarbeid støttet Jens Tangen og Martin Brendberg helt frem til LO-kongressen, men det kan se ut som at de to nå ble ofret for å hindre ytterligere skade på partiet.⁵¹ De kommunistiske delegatene fortsatte å forsvare Tangen og Brendberg under de senere diskusjonene om sanksjoner mot de to, men hadde i prinsippet tatt avstand fra dem gjennom å godta Bråthens forslag. Etter NKPs omlegging i nasjonal og demokratisk retning etter okkupasjonen hadde partiet gode grunner til å distansere seg fra Fagopposisjonen.

Kommunistene var knyttet til Fagopposisjonen i en slik grad at ledelsen i LO blant annet kunne ha brukt oppgjøret til å ekskludere to av sekretariatsmedlemmene i NKP fra fagbevegelsen, sammen med NKPs organisasjonssekretær Ørnulf Egge. Med tanke på den klare partipolitiske konflikten på kongressen kan det i ettertid fremstå som underlig at LO-ledelsen stilte et forslag som innebar å trekke Fagopposisjonen bort fra oppmerksomhetens lys. Samtidig var dette også en fornuftig strategisk manøver av sosialdemokratene. Det var en samlet fagbevegelse som fordømte Fagopposisjonens virksomhet, og gitt dens revolusjonære arbeidsprogram markerte dette en ideologisk seier for ledelsen. Gjennom det systematiske arbeidet frem mot kongressen hadde ledelsen disiplinert grunnplanet og sikret hegemoniet i fagbevegelsen. Et annet poeng er at det i 1946 var vanskelig å vite hvem som hadde deltatt i opposisjonen i 1940. En rekke medlemmer av Ap hadde også tatt del i opposisjonsarbeidet, og dersom man skulle gjennomført et fullskala oppgjør med Fagopposisjonen ville det også ramme tillitsvalgte i eget parti.⁵² Blant disse var én som skulle bli statsråd i fire regjeringer, Andreas Cappelen, samt medlem av Faglig Utvalg og senere formann i Norsk Kommuneforbund, Viktor Jensen. Fagbevegelsen sto i 1946 overfor en rekke viktige gjenreisningsoppgaver, og gjennom Bråthens forslag vant sosialdemokratene en viktig seier. Fokus kunne rettes mot nye oppgaver.

Dermed ble fordømmelsen av Fagopposisjonen enstemmig vedtatt av LO-kongressen i 1946. De neste dagene skulle spørsmålet om sanksjoner mot Jens Tangen og Martin Brendberg diskuteres, men det skjeve styrkeforholdet mellom de to fraksjonene på kongressen gjorde at det neppe var tvil om at de to kommunistene ville bli ekskludert. Anklagene mot dem fra sosialdemokratene inneholdt likevel noen interessante perspektiver: Det som må karakteriseres som grunnplanet i fraksjonen anklaget Tangen og Brendberg for måten de hadde opptrådt som ledere, og mente de hadde forvaltet vervene autoritært.⁵³ Kritikken fra grunnplanet rettet seg

Det nye LO-sekretariatet på kongressen i mai 1946. I første rekke fra venstre: Konrad Nordahl, Gunnar Bråthen, Parelius Mentsen og Leif Olsen. Bak fra venstre: Thorbjørn Henriksen, Rasmus Rasmussen, Chr. Henriksen, Malfred Bergseth, Karsten Torkildsen og Hans Hegg.

først og fremst mot dem personlig. Topplanet i LO og Ap, anført av Gunnar Bråthen og Martin Tranmæl, knyttet derimot deres handlinger til NKPs politikk i 1940, og hevdet Tangen og Brendbergs virksomhet pekte i retning av *landssvik*.⁵⁴ I disse angrepene ble først og fremst virksomheten i Fagopposisjonen trukket frem, og forskjellen mellom disse nivåene indikerer at oppgjøret med Fagopposisjonen bevisst ble brukt for å fremme ideologiske mål. Ved å trekke frem den manglende nasjonale solidariteten ble oppgjøret med Tangen og Brendberg til et oppgjør med kelasolidariteten som den fremste identitetsmarkør for de fagorganiserte. Arbeiderbevegelsens samfunnsolidaritet ble understreket av ledelsen.

Til tross for innsatsen til den kommunistiske fraksjonen på kongressen ble Tangen og Brendberg ekskludert fra fagbevegelsen. Men begrunnelsen for eksklusjonene ble forandret av kongressens redaksjonskomité under Gunnar Bråthens ledelse. Historikeren Terje Halvorsen har pekt på hvordan den opprinnelige formuleringen om samarbeid med okkupasjonsmyndighetene enkelt kunne vendes mot ledende sosialdemokraters egne handlinger i 1940, blant annet gjennom deltakelsen i riksrådsforhandlingene.⁵⁵ Tangen og Brendberg ble til slutt ekskludert for virksomhet som var «så vel organisasjonsskadelig som skadelig for samholdet blant det norske folk».⁵⁶ Den endelige formuleringen markerte Kongressens støtte til det nasjonale fellesskap, i tillegg til å understreke sosialdemokratens hegemoni i LO. Kongressens vedtak ble sendt til forbundene, og det ble

forespeilet et større oppgjør med de som hadde deltatt i Fagopposisjonen av 1940. Dette oppgjøret ble det imidlertid ikke noe av.⁵⁷ Oppgjøret med Fagopposisjonen i 1946 var en seier for den sosialdemokratiske ledelsen. Noen videre granskning av hendelsene og deltakerne fra 1940 var ikke lenger nødvendig, som et symbol hadde Fagopposisjonen også markert et ideologisk oppgjør med en revolusjonær strømning i arbeiderbevegelsen. I dette perspektivet er det naturlig at Fagopposisjonen fikk en sentral posisjon i etterkrigsoppgjøret i LO.

Et oppgjør med klassetenkningen i arbeiderbevegelsen?

I begrunnelsen for eksklusjonen av Tangen og Brendberg ble to sentrale motiver for oppgjøret understreket: De ble fordømt som organisasjonsskadelige, samtidig som de ble fordømt som nasjonalt splittende. I tillegg hadde oppgjøret en åpenbar partipolitisk dimensjon. Disse ulike motivene må veies mot hverandre, og i denne artikkelen har Fagopposisjonens revolusjonære grunnlag blitt trukket frem som en sentral årsak til oppgjøret.

Man står også overfor et sterkt organisasjonspolitisk motiv i oppgjøret. Ledelsen hadde gjennom okkupasjonen arbeidet for en mer sentralisert organisatorisk struktur av fagbevegelsen, og gjennom opprettelsen av Faglig Utvalg hadde ledelsen arbeidet aktivt for å disiplinere grunnplanet av bevegelsen. At det endelige vedtaket på LO-kongressen fordømte den organisasjonsskadelige virksomheten til Fagopposisjonen understreker motivets plass i oppgjøret. Samtidig er ikke dette en tilstrekkelig forklaring på hvorfor oppgjøret med Fagopposisjonen fikk en så sentral plass i fagbevegelsen etter krigen. Dersom det organisasjonspolitiske poenget hadde vært det viktigste, er det naturlig å anta at Fagopposisjonen allerede fra mai 1945 ville blitt fremhevet. Som det er blitt dokumentert i denne teksten ble fokus i økende grad rettet mot Fagopposisjonen i takt med økte partipolitiske motsetninger, og det er liten tvil om at opposisjonen ble brukt for å nå politiske mål.

Det partipolitiske motivet var med rette blitt fremhevet av historikere som har behandlet oppgjøret med Fagopposisjonen.⁵⁸ Det var først etter Stortingsvalget i 1945 angrepene på opposisjonsarbeidet fra sentralt hold i Ap ble rettet mot opposisjonens deltakere og deres forbindelser til NKP. Da ble opposisjonens lederskikkelser, samt det ideologiske grunnlaget til opposisjonen hardt angrepet, og tidspunktet for angrepene indikerer at det partipolitiske motivet er det overordnede målet i oppgjøret. Den sosialdemokratiske ledelsen så i Fagopposisjonen av 1940 et potensial for å ramme et sterkt kommunistparti, samtidig som man gjennom et oppgjør kunne understreke LO-medlemmenes lojalitet til ledelsen.

Det er interessant å merke seg hvilke midler den sosialdemokratiske

ledelsen brukte for å marginalisere NKP. Ledelsen valgte å vektlegge opposisjonens brodd mot det nasjonale fellesskapet som et ankepunkt mot den. Opposisjonens program var klart revolusjonært, og baserte seg på arbeiderklassens maktovertakelse på bekostning av de andre samfunnssklassene. Dette var et standpunkt som hadde en viss oppslutning i 1940, men som ikke var mulig å hevde i etterkrigstiden. Gunnar Bråthen sa i debatten på kongressen at virksomheten pekte i retning av landssvik, og kommentarartikler i Arbeiderbladet understreket den unasjonale linjen som opposisjonen hadde stått for.⁵⁹ Dette kunne gjøres fordi det nasjonale fellesskapet – ikke klasseidentiteten – var arbeiderbevegelsens fremste referanseramme i etterkrigstiden. Etter fem års okkupasjon ble det nasjonale motivet fremhevet av en styrvillig sosialdemokratisk ledelse, og dette rammet et demokratisk og nasjonalt orientert NKP hardt.

Dermed favnet oppgjøret med Fagopposisjonen av 1940 videre enn tradisjonell partipolitikk, det involverte sentrale spørsmål om arbeiderbevegelsens identitet. Mot slutten av 1930-tallet var denne prosessen kommet langt, men opposisjonen i 1940 viste at det fremdeles fantes et betydelig revolusjonært potensial i bevegelsen. Den skarpe fordømmelsen av det ideologiske grunnlaget til Fagopposisjonen av 1940 markerte en fordømmelse av klassesolidariteten som den styrende faktoren i arbeiderbevegelsen. Derfor kunne Martin Tranmæl hevde at «det var ingen opposisjon, det var en splittelse av folket som ble bedrevet».⁶⁰ Gjennom oppgjøret med den antiparlamentariske og revolusjonære opposisjonen ble arbeiderklassens samfunnssolidaritet understreket. Behandlingen av Fagopposisjonen av 1940 bidro ikke bare til å nøytralisere den kommunistiske trusselen mot sosialdemokratiet, men la også føringer for videre arbeid. Utfallet markerte derfor også bevegelsens samlede oppslutning om grunnleggende demokratiske og nasjonale verdier.

Ledelsen valgte å vektlegge opposisjonens brodd mot det nasjonale fellesskapet.

Noter

- 1 Martin Tranmæl på LO-kongressen 10. mai 1946, Arbeidernes Faglige Landsorganisasjon, *Protokoll over Kongressen 1946*, Referat ved Erling Lian, Oslo 1946: 270. Heretter kalt *LO kongressprotokoll 1946*.
- 2 I denne artikkelen vil det ikke føres et klart skille mellom ledelsen i Ap og LO. Det tette samarbeidet mellom ledende sosialdemokrater i både parti og fagbevegelse er drøftet blant annet i T. Hjellum, «Noen av oss har snakket sammen.» *Om fåmannsveldet i Arbeiderpartiet 1945-73*, Bergen 1992
- 3 K. Aagesen, Fagopposisjonen av 1940, i H. Paulsen (red.), *1940 – Fra nøytral til okkupert*, Oslo 1969. Dette er en omarbeidet versjon av hovedoppgaven.
- 4 Meyer ble intervjuet til selve oppgaven. H. Meyer, Fagopposisjonen av 1940. Kommentar til Knut Aagesens hovedoppgave, Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek, heretter Arbark, Aq940.6481, Aa12.
- 5 E. Bull, (Brev til) Knut Aagesen, 1966, Arbark, Aq940.6481 Aa12.

- 6 Se T. Pryser, Alltid mot strømmen. Bidrag til Håkon Meyers biografi 1896-1989, i *Forskningsrapport nr. 99/2003*, Lillehammer 2003; Ø. Sørensen, *Fra Marx til Quisling: fem sosialisters vei til NS*, Oslo 2012.
- 7 J. Bjørgum, *Norsk Kjemisk Industriarbeiderforbund. Gjennom 50 år (1923-1973)*, Drammen 1973: 288-289; T. Nomeland, Striden om 12-øringen. Lønnsnedslaget i Oslo 1940 og oppgjøret om det i 1945, hovedoppgave i historie, UiO 1973: 31-38.
- 8 En solid redegjørelse for dette finnes i I. Bjørnhaug og T. Halvorsen, *LOs historie 1935-1969, bind 2: Medlemsmakt og samfunnsansvar*, Oslo 2009: 104-112.
- 9 T. Pryser, *Klassen og nasjonen (1935-1946)*, bd 4 i Bull m.fl. (red.) *Arbeiderbevegelsens historie i Norge*, Oslo 1988: 269.
- 10 Sørensen 2012: 70.
- 11 Aagesen 1969: 399. Granskningskomiteen på LO-kongressen i 1946 slo fast at det ikke kan ha vært tvil om disse tre punktene i Fagopposisjonens arbeidsutvalg, og dette ble heller ikke noe tema i diskusjonen på kongressen, jf. *LO kongressprotokoll 1946*: 270.
- 12 Dette blir drøftet i T. Halvorsen, *Mellom Moskva og Berlin. Norges Kommunistiske Parti under ikke-angrepspakten mellom Sovjet-Unionen og Tyskland 1939-1941*, Oslo 1996: 25-33.
- 13 Aagesen 1969: 402-403.
- 14 Dette preget en rekke resolusjoner fra fagforeninger som i 1940 opponerte mot ledelsens linje, se Bjørnhaug og Halvorsen 2009: 114-116.
- 15 For en drøfting av denne prosessen i Ap, se H.F. Dahl, *Fra klassekamp til nasjonal samling. Arbeiderpartiet og det nasjonale spørsmål i 30-årene*, Oslo 1969: 104-109.
- 16 T. Skaufjord, Venstreopposisjon i Det Norske Arbeiderparti 1933-1940, hovedoppgave i historie, UiO 1977.
- 17 T. Haldorsen, Norges kommunistiske parti 1936-1938. Om NKPs rolle og innflytelse i norsk arbeiderbevegelsen i folkefrontens periode, hovedoppgave i historie, UiB 1972: 72-78; K. Slettholm, «Skadelig for samholdet blant det norske folk». Oppgjøret med Fagopposisjonen av 1940, masteroppgave i historie, UiO 2011: 19-20.
- 18 Aagesen 1969: 401-402.
- 19 Pryser 1988: 271.
- 20 Aagesen 1969: 428-429.
- 21 Arbark, ARK-1571 LOs arkiv, Dd-0017, mappe 29. «Granskningskomiteens innstillinger»: 15.
- 22 Lars Evensen fremstilte kontakten mellom Stockholm og London i den første tiden som «elendig», jf. Arbark, LOs arkiv, Jb 0006, mappe 53, « Rapport for Landsorganisasjonens representantskap 18-20. juni 1945»: 9.
- 23 H.F. Dahl, Seks myter om okkupasjonen i Norge, i H. F. Dahl (red), *Krigen i Norge*, Oslo 1974: 175-180.
- 24 K. Slettholm, En tillitsmanns fall. Jens Tangen og etterkrigsoppgjøret i LO, i *Fortid 1/2012*: 44-49.
- 25 Arthur Arnesen hadde deltatt i opposisjonsarbeidet i 1940 og var blant dem som fordømte Tangens virksomhet sterkest, jf. Arbark, ARK-1571, LOs arkiv, Ja 0031, mappe 3, Brev fra Evensen til Nordahl datert 13.6.42.
- 26 Slettholm 2011: 33-34.
- 27 Arbark, ARK-1571, LOs arkiv, JB 0001, mappe 4, «Gjenoppbygning av fagorganisasjonen i Norge».
- 28 Arbark, ARK-1571, LOs arkiv, JB 0001, mappe 4 «Rekonstruksjonen av fagorganisasjonen i Norge»: 13.
- 29 H.F. Dahl og G. Hjeltnes, Okkupasjon – nasjonalsosialisme – motstand. Norsk idéhistorie 1940-1945, i J.E. Ebbestad Hansen (red), *Norsk tro og tanke. Bd 3, 1940-2000*, Oslo 2001: spesielt side 17.

- 30 A. Eriksen, *Det var noe annet under krigen. 2. verdenskrig i norsk kollektivtradisjon*, Oslo 1995: kap. fem og seks, spesielt 80-82; S. Corell, *Krigens ettertid. Okkupasjonshistorien i norske historiebøker*, Oslo 2010: kap. to, spesielt 50-53.
- 31 E. Christensen, Fra samlingstrang til normalisering. Omkring samlingsforhandlingene mellom DNA og NKP i 1945, hovedoppgave i historie, UiO 1970: 7.
- 32 Tore Pryser, formulering i Pryser 1988: 546. Se også Nomeland 1973; K. Stormark, Thune-streiken august 1945, hovedoppgave i historie, UiO 1978.
- 33 Se eksempelvis Gunnar Ouslands redegjørelse på representantskapet i 1945, i H. Berntsen, *Hvem bygde landet – for hvem? Norsk Bygningsindustriarbeiderforbund fra gjenreisning til krise 1945-1988*, Oslo 1993: 19-20.
- 34 Bjørnhaug og Halvorsen 2009: 229; E. Bull, *Norgeshistorien etter 1945*, Oslo 1990: 81-82.
- 35 Slettholm 2011: 42-48.
- 36 Slettholm 2011: 46-47.
- 37 Arbark, ARK-1571, LOs arkiv, Jb 0001, mappe 4 «Rekonstruksjonen av fagorganisasjonen i Norge», se også Slettholm 2011: 36-38.
- 38 Bull 1990: 84-85.
- 39 Arbark, ARK-1571, LOs arkiv, Ab 0003, «Protokoll fra representantskapet i LO».
- 40 Slettholm 2011: kap. fire.
- 41 P. Selle, *Norges Kommunistiske parti. 1945-1950*, Bergen 1983: 76 og 92.
- 42 *Arbeiderbladet* 10. oktober 1945.
- 43 Arbark, ARK-1001, Det Norske Arbeiderpartis arkiv, Da 0009, mappe Faglig Utvalg, «Oversikt».
- 44 H. Lie, *Skjebneår (1945-1950)*, Oslo 1985: 80.
- 45 T.S. Berg og K. Slettholm, «NS-overløpere og politisert justis». <http://www.historieblogg.no/?p=914> (26.3.2013).
- 46 Riksarkivet, dom av 6. mai 1946, L-sak 1371, Håkon Ludvig Meyer, side 9-10.
- 47 Arbark, ARK-1571, LOs arkiv, Dd-0017, mappe 29 «Granskningskomiteens innstillinger».
- 48 Arbark, ARK-1571, LOs arkiv, Dd-0017, mappe 29 «Granskningskomiteens innstillinger»: 15-16.
- 49 Arbark, ARK-1571, LOs arkiv, Dd-0017, mappe 29 «Granskningskomiteens innstillinger»: 23.
- 50 Forslaget startet med formuleringen «Idet kongressen tiltrer granskningskomiteens bedømmelse av 84 manns gruppens (sic), besluttes...», jmfør *LO kongressprotokoll* 1946: 201.
- 51 Slettholm 2011: 85-88.
- 52 Slettholm 2011: 110-112.
- 53 Se eksempelvis Asbjørn Larsens og Klaus Kjelsruds innlegg: *LO kongressprotokoll* 1946: 273-274.
- 54 Tranmæls og Bråthens innlegg, *LO kongressprotokoll* 1946: 260-261, 270.
- 55 Bjørnhaug og Halvorsen 2011: 207.
- 56 *LO kongressprotokoll* 1946: 358.
- 57 Slettholm 2011: kap. sju.
- 58 Bjørnhaug og Halvorsen 2011: 209-211; Pryser 1988: 579; Berntsen 1993: 44.
- 59 Se eksempelvis «Omkring dommen» i *Arbeiderbladet* 7. mai 1946 og «Randbemerkninger til Fagkongressen», i *Arbeiderbladet* 10. mai 1946.
- 60 *LO kongressprotokoll* 1946: 270.